

وحدت اسلامی و نقش علمای دین و مساجد در تحقق آن

علی مرادزاده

مقدمه

وحدت، اتحاد و تعامل امری مطلوب و پسندیده است که مطلوبیت آن به نوعی مورد اجماع انسان‌ها می‌باشد. مبنای این اتحاد به هر میزان که مهم و اولویت‌دار باشد از ماندگاری و تأثیرگذاری بیشتری برخوردار خواهد بود، معیار ملیت برای وحدت ملی ایرانیان از هر قوم، نژاد، زبان، دین و مذهبی که باشند شاخصی برای همبستگی و پیوستگی عمیق و پایدار آحاد ملت ایران خواهد بود. معیار اسلام به واسطه پایبندی مسلمانان به اوامر و تأکیدات مقدس و واجب‌الاطاعه از قرآن و سنت، دل‌ها و فکرها را به هم متصل می‌سازد و پیوندی ناگسستنی در صفوف مسلمین ایجاد می‌کند که جز با شیطنت و وسوسه شیاطین با هیچ ابزاری از هم گسیخته نخواهد شد. مصالح اسلام و منافع مسلمانان و جهان اسلام معیار دیگری است که در گرو اتحاد اسلامی تأمین خواهد گردید. تأمین منافع ملی و تحقق امنیت ملی در گرو اتحاد و همبستگی است. اختلاف و تفرقه تمامی این عوامل را نابود خواهد کرد، جنگ مسلمان با مسلمان و تعارض مذهب علیه مذهب را پدید می‌آورد، چهره دین را خشن و نامطلوب جلوه می‌دهد، بدبینی و سوءظن را در میان برادران دینی رایج می‌کند و دشمن را بر سرنوشت مؤمنان مسلط می‌گرداند. این وضعیت به نفع مسلمانان نیست و هر فرد یا گروهی که زمینه‌ساز جنگ مذهبی، اختلافات مذهبی و قومی باشد آب به آسیاب دشمن می‌ریزد، در زمین دشمن بازی می‌کند و خارج از آموزه‌های اسلامی و برخلاف مصالح دینی و منافع ملی عمل می‌کند.

مفهوم شناسی وحدت در اندیشه مقام معظم رهبری

وحدت در قرآن کریم و سنت نبوی (ص) به معنای همکاری و تعاون و تعامل مسلمین با یکدیگر و نیز به معنای همگرایی مسلمانان در برابر استکبار و استعمار می‌باشد. امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری با این گفتمان اسلامی همواره بر وحدت مسلمانان تأکید داشته‌اند، وحدت هرگز به معنای یکی شدن مذاهب اسلامی و یا تضعیف موقعیت و اهانت به مقدسات هیچ‌یک از مذاهب و قومیت‌ها نیست. در این رابطه گزیده‌ای از بیانات مقام معظم رهبری را مورد اشاره قرار دهیم:

وحدت، یعنی برگرد محورهای اصولی گردآمدن و این به تمام معنی کلمه امروز در ایران هست. (۷۷/۴/۲۱) وحدت عمومی، به معنای گردآمدن صاحبان سلیقه‌ها و روش‌های گوناگون برگرد محور اسلام، ... این، همان اعتصام به «حبل‌الله» است که عموم مسلمین بدان مکلف گشته‌اند؛ و این، آن اسم اعظمی است که همه گره‌ها را باز؛ و همه موانع را برطرف؛ و همه شیاطین را مغلوب می‌کند. (۶۸/۴/۲۳)

اتحاد ملی، یعنی یکپارچگی ملت ایران. انسجام اسلامی، یعنی ملت‌های مسلمان باهم همراه باشند. (۸۶/۱/۱) وحدت مردم، یعنی نبودن تفرقه و نفاق و درگیری و کشمکش. حتی دو جماعتی که از لحاظ اعتقاد دینی مثل هم نیستند، می‌توانند اتحاد داشته باشند؛ می‌توانند کنار هم باشند؛ می‌توانند دعوا نکنند. (۷۹/۱/۲۶) وحدت به معنای یکی شدن نیست؛ وحدت به معنای هماهنگی و هم دل بودن است. (۸۰/۱/۲۸) وحدت یعنی همین‌که پیروان این دو مذهب باهم برادر باشند و احساس برادری

کنند؛ نه اینکه شیعه، سنی و سنی، شیعه بشود. نه، مراد از وحدت این نیست؛ بلکه وحدت به معنای احساس برادری است و همین که هر طرفی احساس کند که دیگری هم مسلمان است و حق اسلامی او را بر گردن خود احساس کند و متقابلاً او هم به همین ترتیب عمل نماید. (در دیدار با گروهی از روحانیون، ائمه جمعه و اساتید حوزه‌های علمیه اهل سنت استان‌های سیستان و بلوچستان، خراسان و مازندران، ۵/۱۰/۶۸)

اتحاد مسلمین، به معنای انصراف مسلمین و فرق گوناگون از عقاید خاص کلامی و فقهی خودشان نیست؛ بلکه اتحاد مسلمین به دو معنای دیگر است که هردوی آن باید تأمین بشود: اول اینکه فرق گوناگون اسلامی (فرق سنی و فرق شیعه) - که هر کدام فرق مختلف کلامی و فقهی دارند - حقیقتاً در مقابله با دشمنان اسلام، هم‌دلی و هم‌دستی و همکاری و هم‌فکری کنند. دوم اینکه فرق گوناگون مسلمین سعی کنند خودشان را به یکدیگر نزدیک کنند و تفاهم ایجاد نمایند و مذاهب فقهی را باهم مقایسه و منطبق کنند. بسیاری از فتاوی فقها و علما هست که اگر مورد بحث فقهی عالمانه قرار بگیرد، ممکن است با مختصر تغییری، فتاوی دو مذهب به هم نزدیک شود. (عید سعید فطر، ۴/۱/۷۲)

ما وقتی به وحدت دعوت می‌کنیم، مقصود ما این نیست که فرق مسلمین - اعم از شیعه و سنی - یا فرقی که داخل تشیع و تسنن هستند، موظف و مجبورند که از عقیده خود دست‌بردارند و به عقیده سومی یا به عقیده طرف مقابل، گرایش پیدا کنند. این، چیزی است که به تحقیق و تفحص و مطالعه هرکسی وابسته است و تکلیف اوست. بحث ما این نیست. (۶۸/۷/۱۹)

ما نه می‌خواهیم بگوییم که شیعه، سنی شود؛ یا سنی، شیعه شود و نه می‌خواهیم بگوییم که شیعه و سنی به‌قدر توان و مقدورات خودشان، برای تحکیم عقاید خودشان کار علمی نکنند. اتفاقاً کار علمی، بسیار خوب است و هیچ اشکالی ندارد. کتاب‌های علمی بنویسند؛ در محیط‌های علمی، نه در محیط‌های غیرعلمی، آن‌هم با لحن‌های بد و غلط. اگر کسی می‌تواند منطق خود را ثابت کند، ما جلو کار او را نباید بگیریم؛ اما اگر کسی می‌خواهد با حرف، با عمل و با شیوه‌های گوناگون، اختلاف ایجاد کند، این را ما فکر می‌کنیم که در خدمت دشمن است. هم سنی‌ها باید مراقب باشند و هم شیعه‌ها. «وحدت ملی» را که ما گفتیم، شامل این هم می‌شود. (۷۹/۱/۶)

تأکید بر مشترکات در عین وجود اختلافات. شما بین خودتان، اولاً نقاط مشترک را مشخص و شفاف کنید. این امر برای بقای کمربند جمع کننده بین شما یک امر حیاتی و ضروری است. شبهه باقی نگذارید و از هم رودربایستی هم نکنید. چنانچه کسی در یکی از این مبانی هم که ادعا می‌شود اتحاد دارید، خدشه کرد، میدان را باز کنید، صحبت کنید و خدشه را برطرف کنید. بر اساس یک مبانی، اتفاق نظر پیدا کنید و بر اساس این اتفاق نظر، مخلصانه وارد میدان شوید و به این نپردازید که حالا در این مجموعه، فلان اسم در جامعه بیشتر توانست برویایی پیدا کند و فلان اسم، عقب‌تر مانده است. (۷۹/۲/۲۶)

ویژگی‌های وحدت اسلامی

ویژگی‌های وحدت اسلامی را می‌توان از متن تعاریف وحدت نیز استخراج نمود، در بیان رهبر معظم انقلاب که به‌طور کامل قابل اعتماد و اتکا می‌باشد چند ویژگی اساسی و کلیدی برای وحدت اسلامی گفته شده است:

- ۱- عقلانی بودن وحدت: اینکه امام این‌قدر روی مسئله «وحدت» تکیه می‌کردند، برای این است که این، یک مسئله احساساتی نیست. این یک مسئله عقلانی است (بیانات در روز ولادت پیامبر اسلام، ۱۴/۰۶/۷۲)
- ۲- در دین مقدس اسلام، وحدت یک اصل اساسی است. این وحدت از واجبات بزرگی است که هر مستحبی، بلکه هر واجب درجه دومی در مقابل آن، در مقام تزامم، کنار می‌رود. (مصلای ارومیه، ۲۷/۰۶/۷۵)

- ۳- وحدت، یک استراتژی پایدار است؛ نه یک تاکتیک مقطعی: من از قدیم این اعتقاد و تفکر را داشتم و دارم و آن را یک مسئله استراتژیک می‌دانم - یک مسئله تاکتیکی و مصلحتی هم نیست که حالا بگوییم مصلحت ما ایجاب می‌کند که با مسلمین غیر شیعه ارتباطات داشته باشیم - مسلمانان، به تدریج این اختلافات مذهبی و طایفه‌ای را کم کنند و از بین ببرند؛ چون در خدمت دشمنان است. ما با این انگیزه صحیح، مسئله وحدت مسلمین را در جمهوری اسلامی، یک مسئله اساسی قرار داده‌ایم.

امام بارها فرمودند، ارگان‌های مختلف جمهوری اسلامی نیز بر این اساس برنامه‌ریزی و طراحی و تلاش کردند و ماها هم سخنرانی کردیم. (۶۹/۱/۲۶)

۴- وحدت یک اصل اسلامی است: «وَ اغْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا» (ال عمران/۱۰۳) یعنی اعتصام به حبل‌الله، جمیعاً و مجتمعاً لازم است. اعتصام به حبل‌الله، به صورت تک تک ممکن نمی‌شود: «وَلَا تَفَرَّقُوا» (۶۸/۷/۱۱)

۵- وحدت فقط در جهت حاکمیت اسلام: وحدت باید در خدمت و در جهت حاکمیت اسلام باشد؛ و اِلّا پوچ و بی‌معنی خواهد بود. اگر علمای اسلام قبول می‌کنند که قرآن فرموده است: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ» (نساء/۶۴) پیامبر نیامده نصیحتی بکند، حرفی بزند، مردم هم کار خودشان را بکنند و به او هم احترامی بگذارند؛ آمد تا مورد اطاعت قرار بگیرد، جامعه و زندگی را هدایت کند، نظام را تشکیل بدهد و انسان‌ها را به سمت اهداف زندگی درست پیش ببرد. اگر علمای اسلام قبول دارند. اقامه قسط و عدل و رفع ظلم و ایجاد زندگی صحیح برای بشر، هدف ادیان است، پس باید حرکت به سمت حاکمیت اسلام باشد و حاکمیت اسلام در جوامع اسلامی، امری ممکن است. (۶۹/۷/۱۶، در کنفرانس وحدت اسلامی)

۶- مطلق نبودن وحدت: وفاق و اتحاد یک امر مطلق نیست؛ یک امر نسبی است. وفاق مطلق، دست‌نیافتنی است؛ شاید به حسب طبیعت بشری هم دست‌نیافتنی باشد. نه اینکه بخواهیم بگوییم به خاطر اوضاع سیاسی، دست‌نیافتنی است؛ بالاخره سلیق و مذاق‌ها مختلف است. (۷۹/۲/۲۶)

خاستگاه‌های وحدت اسلامی

مقام معظم رهبری چند عامل اساسی را به عنوان خاستگاه‌های اصلی وحدت ذکر می‌کنند، ایشان به استناد این خاستگاه‌ها همگان را موظف و مکلف به وحدت و همدلی و برادری می‌دانند، رهبری انقلاب با این منطق منادی وحدت می‌شوند، کسانی که بر تفرقه و اختلاف دامن می‌زنند از هیچ منطقی جز جهل و یا سرسپردگی پیروی نمی‌کنند. در بیان رهبر معظم انقلاب مهم‌ترین خاستگاه‌های وحدت عبارت‌اند از: ۱- سنت و سیره پیشوایان دین و اهل‌بیت پیامبر (۶۹/۳/۴) ۲- عقل سلیم (۶۸/۳/۱۸) ۳- فطرت سالم انسان. (۷۳/۵/۱۰) ۴- قرآن کریم: رهبر معظم انقلاب در خصوص جایگاه وحدت در قرآن کریم می‌فرمایند: قرآن برای امت اسلامی معلم وحدت است، «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ»؛ مؤمنان برادر یکدیگرند پس دو برادر خود را صلح و آشتی دهید. (حجرات/۱۰) همه مسلمانان و همه مؤمنین باهم برادرند. از نظر اسلام، امت اسلامی، واحد است. فاصله‌ها، دشمنی‌ها، کدورت‌ها و قوم‌گرایی‌ها، همه برخلاف این وحدت است. ما اگر می‌بینیم فرق امت اسلامی دچار تفرقه و تشتت و بغض و سوءتفاهم با یکدیگرند، باید بدانیم با قرآن فاصله دارند. (۸۱/۷/۱۶) حقیقت قرآنی می‌گوید که اگر انسان‌ها به نیروی درونی خودشان - یعنی به ایمان و اراده و اتحاد کلمه و فداکاری‌های خودشان - تکیه کنند، هیچ قدرتی در مقابل آنان یارای ایستادگی ندارد. (۷۹/۳/۱۴، در سالگرد رحلت امام خمینی)

عوامل و مقومات وحدت و همگرایی اسلامی

بدیهی است عوامل گوناگونی هر یک به تناسب حیطه نفوذ خود در ایجاد وحدت اسلامی و تحکیم آن ایفای نقش می‌کنند، هر یک از این عوامل اگر نقش خود را به خوبی انجام ندهد، در مسیر وحدت اختلال ایجاد می‌کند و چه بسا نقش دیگر عوامل را نیز خنثی نماید، عوامل وحدت ساز باید به نقش خویش بیش از گذشته آگاه‌تر شوند و به تحقق وحدت ایمان راسخ داشته باشند، فریب وسوسه‌ها و توطئه‌های دشمن را نخورند. مهم‌ترین عوامل وحدت عبارت‌اند از:

۱- نظام جمهوری اسلامی: حاکمیت همیشه رکن اساسی در زمینه‌سازی اتحاد و انسجام اسلامی و ملی می‌باشد، نظام جمهوری اسلامی از ابتدای انقلاب منادی وحدت مسلمانان در ایران و جهان بوده است، امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری و روسای قوای سه‌گانه و تمامی نهادهای حاکمیتی مقید به فراگیر ساختن اتحاد اسلامی و عمق‌بخشی آن است، قوانین اساسی و عادی نیز همین هدف را دنبال می‌کنند اگرچه نمی‌توان منکر اعمال سلیقه فردی برخی افراد در برخی نهادها گردید که با رویکرد وحدت‌گرایی نظام همسو نمی‌شوند و نارضایتی ایجاد می‌کنند.

- ۲- علما و نخبگان اسلام: علمای شیعه و سنی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در ایجاد وحدت و همدلی مسلمانان و تحکیم و عمق‌بخشی ارتباطات آن‌ها به شمار می‌روند. آنان می‌توانند با روشنگری و آگاهی بخشی افکار عمومی مسلمانان از مذاهب مختلف را در این خصوص مهیا سازند، آگاهی مقدمه رفتار است، با تمسک به آیات قرآن و سنت نبوی و اهل‌بیت پیامبر منادی وحدت و پرچمدار همدلی و برادری مسلمین باشند. کینه‌ها را شستشو دهند، اعتمادسازی کنند، کدورت‌ها را بزدايند، فتنه‌گران را از صفوف خود دور کنند، به دشمنان اعتماد نکنند، برخی اختلاف فتاوی را بجای اعتقادات نشانند، از افراط‌گری جلوگیری کنند. منافع و مصالح دینی و ملی را بر منافع فردی و گروهی ترجیح دهند.
- ۳- نمازهای جمعه و جماعات: نمازهای جمعه و جماعات ابعاد گسترده سیاسی و اجتماعی دارند، در جمعه و جماعت اجتماع مسلمانان با بررسی مسائل جهان اسلام راهکار مناسب برای برون‌رفت از مشکلات ارائه می‌کنند، راه‌های عزت و سربلندی مسلمانان را توصیه می‌کنند، هم‌نشینی به همدلی می‌انجامد، جماعات بیش از هر زمانی قانون وحدت باشد.
- ۴- مساجد: مسجد نخستین پایگاه اسلام و حکومت اسلامی بوده است، مساجد می‌توانند بیشترین نقش را در ایجاد وحدت و قانون همگرایی مسلمانان باشند. مسجد هیچ‌گاه مرکز اختلاف و تفرقه نبوده است و نباید اجازه داد برخی افراد و گروه‌های افراطی از مساجد برای اختلاف‌افکنی استفاده کنند.
- ۵- مدارس علوم دینی: مدارس علمیه شیعه و اهل تسنن قانون آگاهی و بصیرت هستند، این مدارس پایگاه تولید محبت و اخوت اسلامی هستند، تحریک و بددلی و سوءظن ناپسند است، مصالح واقعی مسلمین ترویج شود. پیوند میان مسلمین را تحکیم بخشند. تعلیم و تربیت موردنظر قرآن انجام شود، چهره رحمانی و مکارم اخلاق نبوی نشان داده شود.
- ۶- رسانه‌ها، مطبوعات و نشریات مکتوب و الکترونیک: کتاب، نشریه، روزنامه، مجله، سایت، سی دی و هر محصول دیگر می‌تواند پیام وحدت را منتقل و منعکس سازد. نباید اجازه داد از این رسانه‌ها پیام اختلاف و کینه‌توزی منتشر گردد.
- ۷- کانون‌ها و مؤسسات فرهنگی هنری: کانون‌ها و مؤسسات فرهنگی در فرهنگ‌سازی اتحاد و برادری میان مسلمانان و پیروان مذاهب و قومیت‌ها تأثیر بسزایی دارند. در این‌گونه کانون‌ها باید بیش از هر عاملی پیام سازنده منتقل شود، جامعه را به سمت‌وسوی همزیستی مسالمت‌آمیز و همدلی و تعامل هدایت گردند و بذر محبت کاشته شود.